

Výtvarný výraz a zážitek

ZAVK - Základy výtvarné kultury

Prezentace k přednášce - není určena k volnému šíření, je použitelná pouze jako studijní materiál v přípravě na zkoušku!

Výtvarný výraz

Výraz

„Výraz“ je slovo s dlouhou kulturní tradicí, český ekvivalent starověkého latinského *expressio*. Mělo by nás zajímat, že příbuzné latinské adjektivum *expressus* se do češtiny překládá nejenom jako *výrazný*, případně *vytlačení* (ve smyslu utvořený, vymodelovaný), ale také *zřetelný* nebo *patrný*. Jak antická latina, tak čeština si tedy ve výrazu všímá dvou podstatných – substantiálních – rysů, které jej společně určují:

1) je to jev, který vyniká vůči svému okolí,

2) je to jev, který je podmíněný jiným jevem.

První substanciální rys

vynikání – vyzdvihuje především **(A) smyslové kvality** a následně i **(B) účinnost (intenzitu) působení** výrazu na jeho uživatele. Současně s tím obrací naši pozornost k **(C) výrazovým procesům**: jak si toho či onoho výrazu vůbec *povšimnout*, jakým způsobem jej *pozorovat* a jak se jím *zaobírat*. A to již v průběhu jeho *utváření* či *zrodu*, nejenom jako hotovou věcí.

Druhý substanciální rys

podmíněnost – navozuje otázky spjaté **(A) s autorem** nebo obecněji **konatelem**, který s výrazem zachází (to je *individuální* stránka výrazu), a **(B) s významy** výrazu (to je *nad-individuální a komunikační* stránka výrazu).

vizuální kvality samy o sobě nemohou být vhodným měřítkem pro odlišení mezi výtvarným a ne-výtvarným výrazem.

Čímž jsme se jen oklikou vrátili k našemu úvodnímu poznatku, že **výtvarné kvality výrazu** jsou závislé na *pracnosti*; jsou výsledkem zvláštního **kulturního úsilí**, v němž se spojuje **(1) vidění**, **(2) tvorba spojená s předváděním** a **(3) imaginace** závislé na odpovídajícím **sociálním a kulturním kontextu** (Duncun 2001, Wilson 2003).

Pokud toto úsilí nevytvoříte, vizuální složka výtvarného výrazu zůstává doslova zanořena ve všedních procedurách smyslového rozlišování věcí a jejich významového třídění (srov. Vančát 2000, Slavík 1997, 2001). Jinými slovy, vizuální stránka vymizí v „průhlednosti“ transparentního znaku a uplatňuje se jen jako skrytý služebník významů.

Tvorba a vnímání

Tvorba výtvarného výrazu =
konstruování či kódování („zpracovávání“)
významu.

Vnímání výtvarného výrazu =
(re)konstruování či (de-)kódování,
(„extrahování“) významu nebo také
interpretace.

Dynamické vlastnosti výrazu

„Vzhledneme, vidíme před sebou zbarvený tvar a řekneme - to je židle. My, kdo nejsme umělci, máme sklon přejít přímo od percepce zbarveného tvaru k prožitku židle z hlediska určitého použití, emoce nebo myšlení. K tomu nepotřebujeme složitý výcvik. Oproti tomu umělec, který se zastaví u kontemplace barvy, tvaru a pozice, je velmi zkušeným pozorovatelem a své schopnosti nevnímat židli nabyt za cenu velkého úsilí.“

Vlastnosti, které Whitehead v citovaném úryvku postupně pojmenovává jako „barva, tvar, pozice“, patří do velkého okruhu estetických kvalit, kterým společně můžeme říkat Arnheimovým termínem: dynamické vlastnosti výrazu. Kromě Whiteheadem uvedených jsou to mnohé jiné; z těch výtvarných vyjmenujme aspoň sytost a světlost barev, tvarové a barevné kontrasty, způsob vedení linie a síla její stopy (přítlak), výstavba tvarové, barevné, světelné kompozice atd. R. Arnheim (1974, s. 444 - 461) v této souvislosti zdůrazňuje, že dynamické vlastnosti výrazu představují jedinečnou „hru sil“, která je neoddělitelnou součástí jakékoliv vizuální zkušenosti. M. Ajvaz (2003, s. 38) ve stejném duchu poukazuje na „vlnění a chvění sil ve vizuálním poli, v němž se vynořuje řada různě zřetelných center“, které jsou zárodkem pro objevování významů.

Smyslové kvality, dané a limitované vlastnostmi materiálu, zakládají ***estetické kvality*** nebo také ***dynamické vlastnosti výrazu***:

Tvar

Barva (tón, sytost/intenzita, světlostní stupeň/valér)

Místo (pozice)

Výtvarná výrazová „řeč“

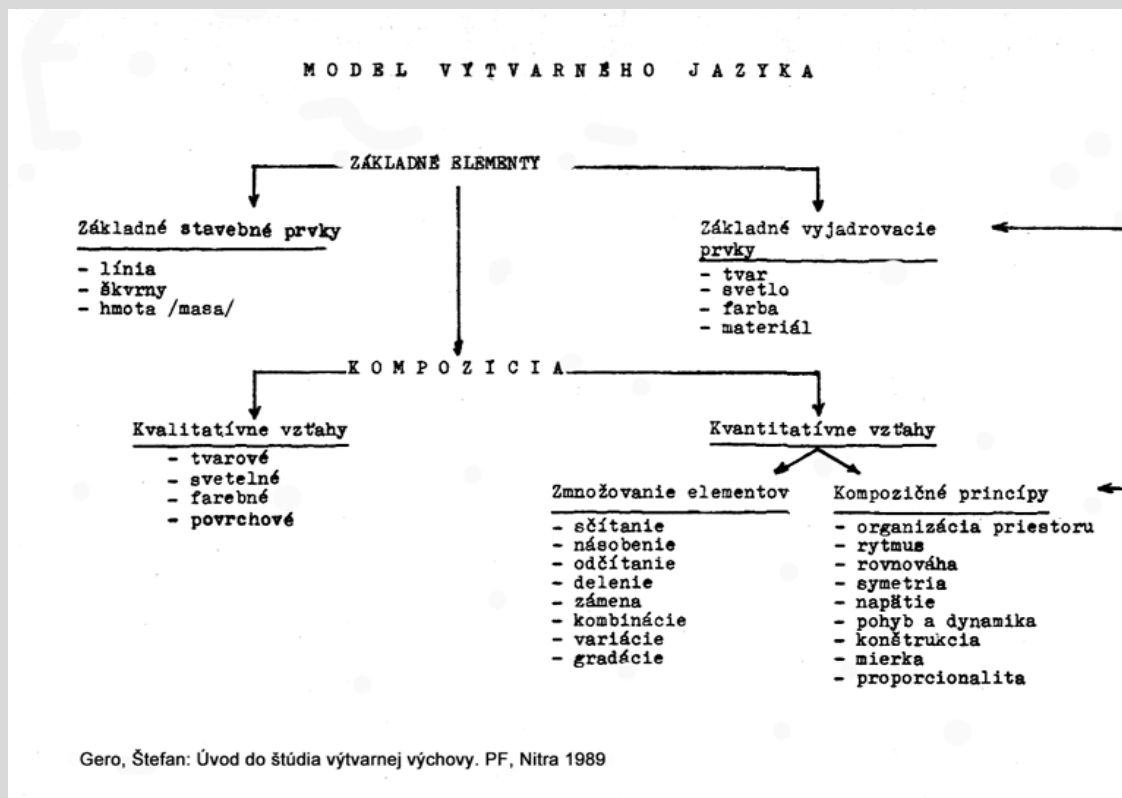
v abstraktní rovině:

Bod, Linie, Plocha, Prostor, Čas, Pohyb

v realizační rovině:

Hmota/materiál

**Jeden ze starších
modelů „výtvarného
jazyka“**

Příklady z historických řešení :

Wikipedie

heslo „**Obrazová kompozice**“

http://cs.wikipedia.org/wiki/Obrazov%C3%A1_kompozice

heslo „**Historie kompozice obrazů**“

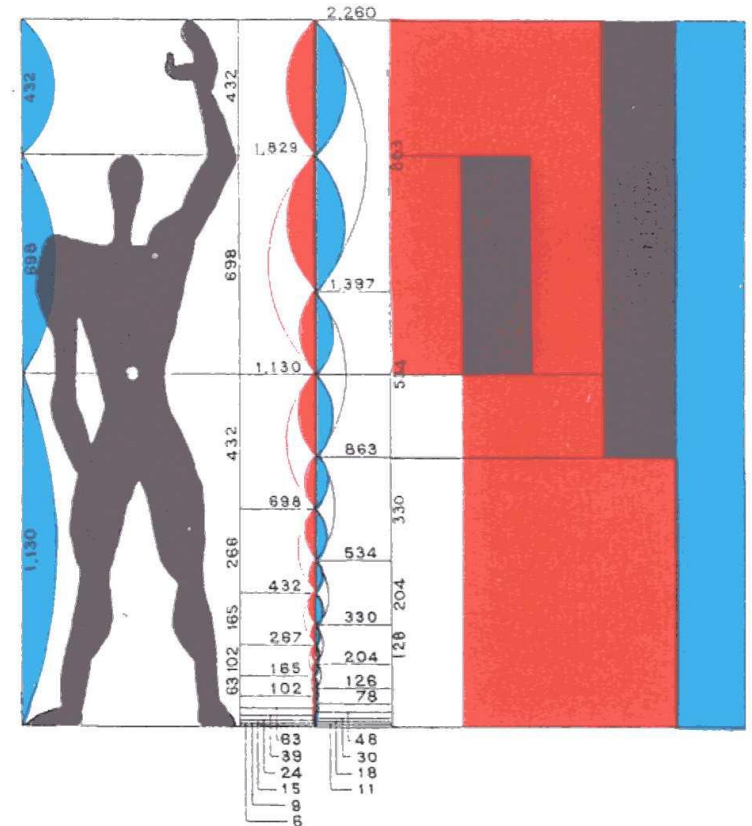
http://cs.wikipedia.org/wiki/Historie_kompozice_obraz%C5%AF

Proporcionalita Modulor

http://cs.wikipedia.org/wiki/Zlat%C3%BD_%C5%99ez

„**zlatý řez**“

<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&type=17&id=4108>

Dílo – věc, výtvarná forma.

Námět: „Anděl“

Zážitek a prožitek

Zážitek

[64-66, 65, 70]

individuálně vnímaný, prožívaný a zapamatovatelný životní obsah pociťovaný jako významový celek - příběh, v němž je z pohledu zažívajícího jedince zachycena příslušná situace

Zážitek před-umělecký

2.díl [156-157, 157]

zážitek, který se člověku, jenž jej právě prožívá, nejeví jako umělecký, ale je v reflexi umělecky zhodnocen buď tím, že je z něj vytěženo umělecké dílo - věc, nebo tím, že se jeho umělecké rysy ukážou na základě reflektivního dialogu.

Zážitek umělecký

2.díl [155-159, 156] zážitek, jehož příznačnou součástí je umělecký výraz.

Zážitek a „flow“

*„Na pomezí psychologie, pedagogického využití a hlubší teoretické analýzy stojí teorie optimálního prožívání založená na pojmu **plynutí (flow)**, kterou formuloval M. Csikszentmihalyi (1996). Ve stavu plynutí je člověk natolik zaměřen na vykonávanou činnost (na bezprostřední prožívání), že jí přiřazuje maximální důležitost. Mezi hlavní myšlenky této teorie se řadí postulování prožitku jakožto obsahu vědomí (proto jsem svoboděn od vnějšího nátlaku – např. reklamy či okolí – na můj způsob prožívání), formulace autotelického prožívání, tj. skutečnosti, že optimální zážitek je sám sobě cílem, či hodnocení stavu plynutí transformujícího naše já k větší komplexnosti, propracovanosti a ucelenosti.“*

Zdroj: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=65>

Diference mezi prožitkem a zážitkem

„„Slovo „zážitek“ je v současné podobě češtiny používáno zhruba třikrát častěji než slovo „prožitek“.

Slovem prožitek bychom rádi akcentovali více aktivitu než pasivitu prožívání a především jeho **přítomnostní charakter**. Pro okamžik přítomné aktivity (tělesné i myšlenkové) tedy vyhrazujeme slovo **prožitek** (a proto také praktické působení jako „výchovu prožitkem“). Jestliže však tento **prožitek uplyne do minulosti a my se k němu vracíme** (ve vzpomínce, v racionální analýze apod.), můžeme tento modus označit jako **zážitek**.“

Zdroj: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=65>

Vlastnosti prožitku

„Pokud se pokusíme shrnout **prožitek** do několika bodů, můžeme mezi ně zahrnout:

komplexnost (charakteristika lidského způsobu existence, odlišující se od možné redukce pouze racionálním uchopením),

verbální nepřenositelnost (s větším úspěchem u mýtů a umění než vědy),

nedefinovatelnost (nezbytné vlastnosti jazyka se stálým pojmovým aparátem stírají plnost prožitku v definičním vymezení),

jedinečnost (jedinečná událost v širším prožitkovém proudu),

intencionální zaměření (prožitek je neoddělitelný od svého „obsahu“, sounáležitost prožívajícího jedince a prožívané události).“

Zdroj: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=65>

Složky zážitku

*„**TEMATICKÁ** (dříve významová) – **co** je výrazem-
dílem vyjádřeno,*

***KONSTRUKTIVNÍ** – **jak** je to vyjádřeno,*

***EMPATICKÁ** (dříve expresivní) – **kdo** se ke mně
svým výrazem-dílem obrací,*

***PROŽITKOVÁ** - **co prožívám** při setkání s výrazem-
dílem.“*

SLAVÍK 2001, s. 255

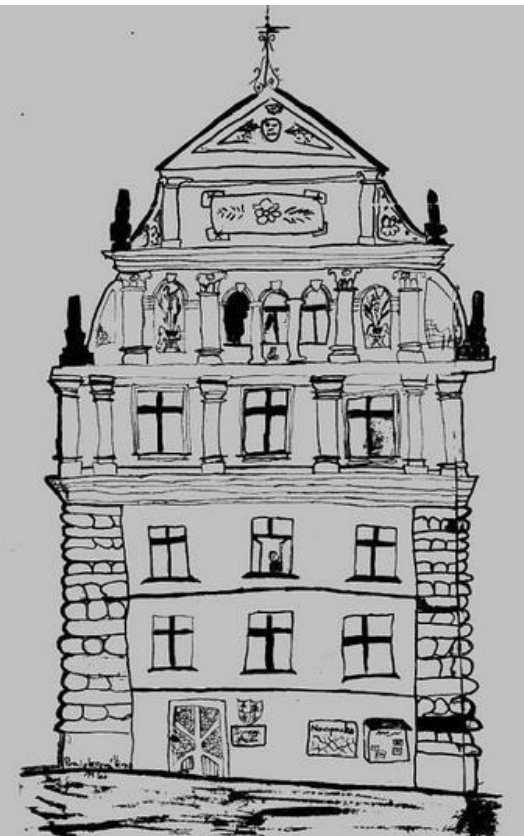
Vizuální gramotnost

Pokud děti ve školách učíme vyjadřovat se o svých zážitcích s uměním, přispíváme tak k rozvoji vizuální gramotnosti! Co to je „vizuální gramotnost“?

Mezi pěti důležitými rovinami tohoto fenoménu jmenujme také „percepční senzitivitu“, „schopnost kritického myšlení“ a „schopnost vizuální výmluvnosti“ (Fulková, 2004, s.17). Tyto tři kompetence považujeme za základ také pro rozvinutí komunikativních strategií a učení ve výtvarné výchově.

Podrobně o VG viz předmět ZVG.

Co mohu o obrázcích říci
s ohledem na zážitek?

O čem obrázek je?

Jak je „udělán“?

Co si myslím o autorovi?

Co aktuálně prožívám?

Výtvarný výraz

Dynamické vlastnosti výrazu

Zážitek a prožitek

Výraz

Výtvarný výraz

Výtvarná výrazová „řeč“

Složky zážitku

Vizuální gramotnost